

Л. Коломієць, докт. філол. наук, проф.

ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНГЛОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДІВ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Фразеологію поетичних творів Тараса Шевченка як перекладознавчу проблему, зокрема на матеріалі англomовних перекладів, найґрунтовніше дослідила Р. П. Зорівчак, присвятивши цій темі десятки своїх наукових публікацій, у тім числі й захищену 1976 року в Київському університеті імені Тараса Шевченка кандидатську дисертацію [3]. Р. П. Зорівчак – автор численних виступів на наукових Шевченківських конференціях і симпозіумах, шевченкознавчих публікацій у вітчизняних і зарубіжних періодичних виданнях, багатьох енциклопедичних статей про англomовних перекладачів творів Тараса Шевченка в "Українській літературній енциклопедії" (у 5 т. /Редкол.: І. О. Дзеверін (відп. ред.) та ін. – К.: "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, К., 1988–1995) та в "Шевченківському словнику" (у 2 т. /Редкол.: І. Я. Айзеншток,

В. А. Афанасьєв, М. П. Бажан та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1976–1977 (2-е вид. 1978). Р. П. Зорівчак уперше науково сформулювала і ґрунтовно висвітлила проблему перекладу фразеологізмів, зокрема авторських, у Шевченкових творах [2]. Проте ця проблема настільки складна і багатогаспектна, що її ще далеко не вичерпано.

Нижче стисло розглянемо загальні особливості цитованих у цій статті англословних видань перекладів творів Т. Г. Шевченка.

Перекладач Гантер, Олександр Джердин (1868–1940) підготував і здійснив перше англословне видання творів Т. Шевченка в Канаді: *The Kobzar of the Ukraine. Being Select Poems of Taras Shevchenko. Translated by Hunter, Alexander Jardine* (Вінніпег: Видання перекладача, 1922), до якого увійшли вільні переклади віршів і поем із поясненнями й життєписними даними про поета (всього 22 твори, окремі зі значними скороченнями). Друге, факсимільне, видання перекладів Гантера з'явилося 1961 року (Нью-Йорк, Вінніпег: Українська видавнича спілка "Говерла"; у редакції І. Б. Рудницького).

Американський славіст, україніст, перекладач Меннінг Кларенс Огастус (1893–1972) є автором численних досліджень з української літератури. Серед його шевченкознавчих розвідок: "Тарас Шевченко як світовий поет" (1945), "Освіта Шевченка" (1952), "Кавказ" Шевченка" (1960), "Шевченко в англійській літературі" (1961), "Тарас Шевченко – поет України" (1973). Меннінг – перекладач, упорядник і автор передмови англословного видання "Тарас Шевченко. Поет України. Вибрані поезії", до якого увійшли 35 віршів і два уривки, перекладені неримованим віршем: *Shevchenko, Taras. The Poet of Ukraine. Selected Poems. Translated with an Introduction by Clarence A. Manning* (Джерси-Сіті, 1945).

Англійська перекладачка Віра Річ (нар. 1936) – людина подвижницького служіння справі поетичного перекладу – подарувала англословному читачеві свої переклади творів українських поетів XVII–XVIII ст., Маркіяна Шашкевича, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки. 2006 року в КНУ ім. Тараса Шевченка була захищена кандидатська дисертація, присвячена творчому методу цієї талановитої особистості: Г. М. Косів "Перекладацький метод Віри Річ як інтерпретатора української художньої літератури". За спостереженням Р. П. Зорівчак, "у 1960–65 рр. вона опублікувала переклади 51 твору Т. Шевченка, в тому числі 9 поем та уривка поеми "Княжна". Шістнадцять творів – поема "Неофіти", балада "Причинна", вірші "Холодний яр", "Чигрине, Чигрине". "Маленькій Мар'яні" та ін. – перекладено вперше" [4, 288–289]. У збірці вибраних поезій Т. Г. Шевченка в перекладах Віри Річ "Пісня з темряви" – *Song out of Darkness. Selected Poems by Taras Shevchenko. Translated from the Ukrainian by Vera Rich* (Лондон, 1961) – опубліковано такі твори: Причинна, Думка (Тече вода в синє море), Думи мої, думи мої, Тарасова ніч, Вітер з гаєм розмовляє (Човен), Гамалія, Розрита могила, Чигрине, Чигрине, Сон (Комедія), Чого мені тяжко?, Не

завидуй багатому, Великий Льох, Наймичка, Кавказ, І мертвим, і живим..., Холодний Яр, Маленькій Мар'яні, Минають дні, минають ночі, Заповіт, Мені однаково, чи буду, Ой три шляхи широкії, Садок вишневий коло хати (Вечір), Чи ми ще зійдемося знову?, Сонце заходить, Мені тринадцятий минало, І небо невмите, і заспані хвилі, Не для людей, тієї слави, Закувала зозуленька, Не тополю високою, І широкою долину, І знов мені не привезла, За сонцем хмаронька пливе, Огні горять, музика грає, Неофіти, Ой діброво – темний гаю!, І день іде, і ніч іде, Якось-то йдучи уночі, Чи не покинуть нам, небого.

Канадський славіст, лексикограф, літературознавець, перекладач Андрусишин, Костянтин (Кость) Генрік (1907–1983) підготував добірку перекладів творів Шевченка до впорядкованої ним академічної антології української поезії "*The Ukrainian Poets. 1189–1962*" (вид-во Торонтського ун-ту, 1963), до якої також написав вступ, біографічні довідки про 102 поетів і примітки. Кость Андрусишин виконував підрядкові переклади, а його незмінний побратим у справі англомовного перекладу канадський письменник, перекладач, філолог, публіцист Вотсон Кіркконнел (1895–1977) здійснював поетичне оформлення. Через це, очевидно, в перекладах домінує семантичний підхід, при якому поетичний розмір першотворів не обов'язково дотримується. Вершинним досягненням співпраці двох професорів-ентузіастів популяризації Шевченкової творчості стало перше майже повне видання "Кобзаря" англійською мовою: *The Poetic Works of Taras Shevchenko. The Kobzar. Translated from the Ukrainian by C. H. Andrusychen and Watson Kirkconnell* (вид-во Торонтського ун-ту, 1964) зі вступною статтю і примітками К. Андрусишина.

У контексті проблеми відтворення у перекладі Шевченкових фразеологізмів, яка гостро постає, зокрема, й перед англомовними інтерпретаторами творів Кобзаря, доцільно дещо детальніше спинитися на складній структурі фразеологізму, що й зумовлює низку труднощів при його перекладанні іншими мовами.

Фразеологізм відтворюється в мовленні у фіксованому співвідношенні семантичної структури і певного лексико-граматичного складу. До фразеологізмів зараховують і *крилаті слова* – висловлювання афористичного характеру, що належать певному автору чи походять з анонімного літературного джерела. Основними й універсальними прикметами фразеологізму є: переосмислення, чи семантична *транспозиція*, лексико-граматичного складу, усталеність і відтворюваність.

Крилаті вислови відображають культурно-історичний досвід народу, а нерідко й особливості історичного розвитку даної мови. Крилаті вислови належать до фразеологізмів-речень або усталених фраз. Комунікативна функція крилатих висловів обумовлює їх розчленування на *диктум* (значення речення) і *модус* (операція, виконувана мислячим суб'єктом),

а разом з тим і семантичну двоплановість – здатність позначати конкретну ситуацію, співвідносну з об'єктивною модальністю, і її переносний смисл за рахунок сприйняття "буквального" значення як образного мотивування, співвідносного з оціночною і суб'єктивно-емоційною модальністю. Лексико-граматичний склад таких фразеологізмів поєднує пряме і переосмислене значення. Диктум як об'єктивна частина значення крилатого вислову співвідноситься з модусом, тобто з тим, що розуміється автором.

При перекладі, звичайно ж, найбільше потерпає модус крилатого вислову. Шевченкові поезії утвердились в українській етнокультурній свідомості зітканими ледь не всуціль із нетлінних крилатих висловів, адже вони активно формували цю свідомість упродовж півтора століть. "Недопереклад" авторського модусу підступний тим, що він залишається непомітним для іншомовного читача. Проте це дуже істотна втрата для цілісності (повноцінності, адекватності) крилатого вислову.

Чи справді жоден з англомовних перекладів творів Тараса Шевченка "не витримує жодної критики", як стверджував американський україніст Григорій Грабович в інтерв'ю для часопису "Вісті з України" у червні 1998 р. [цит за: 4, 296]? Поетичний переклад – це радше наближення до оригіналу, і аж ніяк не ідеальний двійник. Наближення до неможливого ідеалу.

Недопереклад авторського модусу, непомітний для англомовного читача, зустрічається і у визнаних досі найадекватнішими перекладах Віри Річ. Візьмімо, зокрема, поезію "Чигрині, Чигрині", де автор звертається до антропоморфізованого образу міста Чигирин, колишньої гетьманської резиденції, адміністративно-політичного центру України в 1648–1660 рр., з інтонацією любові й гіркого жалю за його минулою козацькою славою: ... і про тебе, / **Старче малосилий**, / Ніхто й слова не промовить, / Ніхто й не покаже, / Де ти стояв? чого стояв? / І на сміх не скаже! [5, 171]. У перекладі підкреслене словосполучення набуває смислового ухилу: ...and of thee, thyself, / **Thou dotard, old and feeble**, / No one will even say a word, / No one will point the place / Where thou once didst stand, nor why... / Not even in jest would say! [6, 23], де **dotard** означає "старий дурень, що вижив з розуму, впав у дитинство". Відтак проблема впливає з недоперекладу семантичного змісту української лексики "старець" у Шевченковому шанобливому, аж ніяк не глузливому!, звертанні "Старче...".

Аналогічна проблема постає і з перекладом багатозначної лексики "юродивий": А я, **юродивий**, на твоїх руїнах / Марно сльози трачу... [5, 171]. У перекладі **юродивий** втрачає свій божественний пророчий дар і стає **demented** – **божевільним, недоумкуватим**: And I, on thy ruins, **demented**, remain / And uselessly pour out my tears [6, 23].

Однак, такий переклад цієї лексики цілком виправданий тоді, коли вона зустрічається в Тараса Шевченка у відповідному значенні

(божевільний, недоумкуватий), зокрема: *Схаменіться, недолюди, / Діти юродиві!* (поема "І мертвим, і живим...") [5, 250]. У Віри Річ: *Shake your wits away, you brutes, / You **demented children!*** [6, 74]

Порівняймо виценаведений переклад Шевченкового крилатого вислову Вірою Річ із кількома іншими перекладами.

В О. Гантера: *Arouse ye, unnatural ones, **Children of Herod!*** (Іродові діти) [8, 82]. У К. Меннінга: *Pay attention, O hyenas, / **crazy little children!*** (божевільні малі діти) [7, 172]. У К. Андрусишина і В. Кіркконнела: *Come to your senses, ruthless ones, / O **stupid children, folly's sons!*** (нетямущі діти, сини глупоти / безрозсудності / примхи / безумства) [9, 136].

Переконуємося, що не менш проблемною лексемою поряд із багатозначним прикметником "юродивий" виявляється Шевченків неологізм "недолюди" (варіант, за "Словарем української мови" Бориса Грінченка, "недолюдки": *Схаменіться, **недолюдки,** / Діти юродиві!* [1, 544]. "Недолюд" чи "недолюдок" – негідний імені людини.

Цікаво, що і в звертанні "Схаменіться..." маємо різночитання: *Shake your wits away* (Негайно струсність своїм розумом), *Arouse ye* (Прокиньтесь), *Pay attention* (Зверніть увагу, прислухайтесь), *Come to your senses* (Опритомнійте, прийдіть до тями).

Для лексики "недолюди" найточнішим відповідником є варіант Віри Річ: *you brutes* (brute – тварина, тварюка). Варіант О. Гантера *unnatural ones* (unnatural – неприродний) замикає значення на психічній патології адресатів, яка закріплюється наступним рядком: *Children of Herod* (Іродові діти). Ім'я Ірода Великого, римського царя Іудеї з 37 р до н. е., стало загальним ім'ям: *лиходій, харцизяка, вража душа, ірод*. Проте Шевченко звертається не до патологічних виродків, а до затруєних самооманою й імперською пропагандою, але не безнадійних, земляків своїх. Варіант К. Меннінга *O hyenas* (hyena – зоол. гієна; жорстока, підступна тварина) конкретизує асоціації в тому ж смислового полі, що й у варіанті Віри Річ. Варіант К. Андрусишина і В. Кіркконнела *ruthless ones* (ruthless – безжальний, жорстокий) точно подає смисловий зміст (безобразну, узагальнену характеристику), але втрачає емоційний зміст. Тому, очевидно, в наступному рядку перекладачі вирішують компенсувати емоційний заряд крилатого вислову синонімічною парою: *O **stupid children, folly's sons!*** (О, **нетямущі діти, сини глупоти / безрозсудності / примхи / безумства**).

Повернімось до поезії "Чигрине, Чигрине". Далі складним для перекладу образним висловом виявився фразеологічний зворот **дупло холодне**, що символізує збайдужіле, згасле для почуттів серце: *...заснула Вкраїна, / Бур'яном укрилась, цвітлю зацвіла, / В калюжі, в болоті серце прогнойла / І в **дупло холодне гадюк напустила,** / А дітям надію в степу оддала* [5, 171]. – *But Ukraine / Has fallen asleep, mould-grown, covered in weeds, / Set her heart there to rot in the mud, in a puddle, / **Let in poisonous snakes to a tree-trunk's cold hollow,** / To her*

children a hope in the steppe she bequeathed... [6, 23]. Перекладачка конкретизує цей образ-символ: **a tree-trunk's cold hollow**, що означає "холодне дупло стовбура дерева". Надмірно конкретизований образ перетворюється на звичайну метафору, втрачаючи якість символу, що полягає в здатності умовно виражати сутність якогось явища.

Перекладач Шевченкової поезії опиняється перед проблемою неперекладності окремих лексем чи авторських значень. Так, лексема **безталанний** в українській мові та в Шевченковому лексиконі означає "той, хто не має талану /долі" (а не "той, кому не таланить"!)). Саме в цьому значенні Т. Шевченко вживав указану лексему в поезії "Чигрині, Чигрині": *Може, верну знову / Мою правду **безталанну**, / Моє **тихе слово*** [5, 172]. А у вірші "Минають дні, минають ночі" поет прямо звертається до Бога, бажаючи собі **долі**: повноти життя, активної ролі в бутті своєї нації, реалізованості свого людського призначення, хоч яким воно виявиться нелегким чи навіть нестерпним: *Доле, де ти! Доле, де ти? / Нема ніякої, / Коли доброї жаль, Боже, / То дай злої, злої!* [5, 265]. Тож Шевченкова **правда безталанна** – це правда пророча, але не реалізована як доля в бутті нації та в індивідуальному бутті поета (на противагу до "**сеятої правди на землі**", якої просить його серце, – втілення повноти буття українського народу).

Віра Річ переклала зацитований вислів так: *I shall bring back, maybe, / My truth, **all fortuneless**, my words / Spoken quietly* [6, 24]. Лексема **fortuneless** – *неудачливий; бідний, позбавлений засобів на існування* (пор.: *a fortuneless young girl* – *безприданниця*) – походить від **fortune** – *щастя, удача, щасливий випадок; доля* (в значенні *фортуна*), *жереб; багатство, статки* (зокр., *a man of fortune* – *багата людина*). Відтак **fortuneless** лише частково передає значення лексеми **безталанна**. В англійській мові не існує цілком еквівалентного слова для неї. Семантичний відповідник до іменника **малан** – **destiny** (пор.: *to start on one's destiny* – *піти шляхом, приреченим долею*), але прикметник зі значенням **безталанний** від цієї лексеми не утворюється. Семантично точним перекладом було б словосполучення *without destiny* (*без долі*), проте воно надто обтяжуватиме структуру поетичного рядка. Тому повертаємось до **fortuneless** як найближчого компромісного рішення.

Водночас словосполучення "**моє тихе слово**" Віра Річ, очевидно, внаслідок поверхової інтерпретації, також передає неточно: "*my words spoken quietly*" ("*мої слова, промовлені тихо /мирно /спокійно*"). Чому Шевченкове слово **тихе**? Не тому, що промовлене тихо, а тому, що *забуте*. Автограф поезії датовано: "19 февраля 1844. Москва". З чужини звертає Шевченко своє слово до України, де його голос звіддалік, мабуть, і не буде почутий, де поета вже, може, й забули, як забули *правду* про свою суть і своє призначення, – *правду, яку поетові мріялося вернути знову*.

Складними для перекладу поняттями в цій поезії, серед інших, є й

виділені в цитованому нижче уривку: ...*Ножі обоюдні, / Розпанахають погане, / Гниле серце, **трудне**, / І вицдіять **сукровату**, / І наллють живої / Козацької тії крові, чистої, святої!!!* [5, 172] Ось переклад Віри Річ: ...*two-edged blades / That will cleave **the evil**, rotten / **Sickly** heart, will drain / From it all **the poisoned blood**, / And in its place will pour / Into it living Cossack blood, / Holy, clean and pure!..* [6, 24] У перекладі **погане** серце – **the evil heart** (*evil* – злий, зловмисний, лихий), а **трудне** – **sickly heart** (*sickly* – хворий, хирлявий; хворобливий; слабкий, що ледь жеєріє). В обох випадках переклад є вдалою експлікацією одного із семантичних шарів указаних лексем. Так, у перекладі лексеми **погане** актуалізовано значення *лихе, зіпсоване, розпусне*, хоч на поверхні лежить інше значення: *огидне, бридке*, що відповідає англійській лексемі *foul* (*поганий, зіпсований; смердючий, гідкий, з бридким запахом*), адже серце *гниле*. А в перекладі лексеми **трудне** актуалізовано значення *хворе, хворовите*, але оригінал містить також значення *болісне (sore) чи болюче (aching, sore)*, знову ж таки, тому що *гниле*. **Сукровату** (сукровицю) перекладено як **the poisoned blood** (*отруєну кров*). Такий переклад можна назвати метонімічним перенесенням на основі логічного розвитку поняття. Стан (результат) замінено причиною: *сукровата* кров, бо *отруєна*. Однак в оригіналі актуалізується інтенсивно негативне значення, якому в англійській мові відповідає лексема *ichor* (*мед. сукровиця, злякисний гній*).

"Музика починає атрофуватися, коли вона занадто віддаляється від танцю; ...поезія починає атрофуватися, коли вона стає занадто віддаленою від музики" (Езра Паунд). Така доля багатьох перекладів поезій Тараса Шевченка: жива поезія в них віддаляється від музики. Так, практично всі *англомовні* рядки Шевченкових творів виявляються значно довшими і багатослівнішими за оригінали. Дивно спостерігати цю закономірність саме у випадку англомовних перекладів, адже основною проблемою при перекладі з *англійської* мови є якраз короткість англійського поетичного рядка, пов'язана з аналітичною будовою мови, і майже неминуче його подовження при перекладі українською, що, як відомо, належить до синтетичної групи мов, і слова в ній об'єктивно довші за англійські слова.

Візьмімо для прикладу початок поеми "Кавказ":

*За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію политі.* [5, 246]

*Mountains beyond mountains, crags in stormclouds cloaked,
Wild heights sown with sorrow, soil that blood has soaked.
Tr. by V. Rich [6, 69]*

High mountains on mountains with clouds e'er surrounded,

Illuminated by sorrow, with blood ever watered.

Tr. by C. Manning [7, 166]

*Beyond the hills are mightier hills,
Cloud mountains o'er them rise,
Red, red have flowed their streams and rills
They're sown with human woes and sighs.*

Tr. by A. J. Hunter [8, 69]

Або крилаті вислови з поеми "І мертвим, і живим...", написаної того ж року, що й поема "Кавказ" (обидві входять до рукописної збірки "Три літа" і датуються 1945 р.):

*В своїй хаті своя й правда,
І сила, і воля.*[5, 250]

*In one's own house, – one's own truth,
One's own might and freedom.*

Tr. by V. Rich [6, 74]

*In your home, you'll find your justice
And your strength and freedom!*

Tr. by C. Manning [7, 173]

*Nor yet in Heaven,
Nor in stranger's fields,
But in your own house
Lies your righteousness,
Your strength and your liberty.*

Tr. by A. J. Hunter [8, 83]

*Учітесь, читайте,
І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь.*[5, 254]

*Study, read and learn
Thoroughly the foreign things –
But do not shun your own...*

Tr. by V. Rich [6, 79]

*Go to learn and study
And the foreign knowledge master,
But don't spurn your own.*

Tr. by C. Manning [7, 178]

*Gain knowledge, brothers! Think and read,
And to your neighbour's gift pay heed, –
Yet do not thus neglect your own...*
Tr. by C. Andrusyshen & W. Kirkconnell [9, 136]

О. Гантер переспівує Т. Шевченка. Це добре помітно на таких коротких крилатих висловах, як наступний: *Не вмирає душа наша, / Не вмирає воля* [5, 246]. У Гантера: *Our souls yield not to grievous ills, / To freedom march our stubborn wills* [8, 69]. Порівняймо з перекладами К. Меннінга: *And our human spirit dies not / And our freedom dies not...* [7, 166] і Віри Річ: *For our soul shall never perish, / Freedom knows no dying...* [6, 69], які ближчі до Шевченкового місткого лаконізму, хоч і дещо довші.

Відхилення від модусу Шевченкових крилатих висловів найпомітніші там, де в оригіналі розуміються символічні значення з багатозначною семантикою. Зокрема, розгляньмо кілька прикладів із поеми "І мертвим, і живим...". Обніміте ж, брати мої, / **Найменшого брата** [5, 254], – звертається автор до своїх земляків. Переклад Віри Річ: *Come, my brothers, and embrace / Each your **humblest** brother* [6, 80]. Переклад К. Меннінга: *Oh, embrace, my dearest brothers, / E'en your **poorest** brother...* [7, 178] Переклад К. Андрусишина і В. Кіркконнела: *Then, O my brothers, as a start, / Come **clasp your brothers to your heart**...* [9, 136] Різні перекладачі актуалізують різні смислові аспекти лексеми із широким значенням **найменшого**: у Віри Річ – **humblest** (*найпокірливішого, найсмирнішого, найраболіпнішого, найнепомітнішого*); у К. Меннінга – **poorest** (*найубогішого, найбідолошнішого, найжалюгіднішого, найнужденнішого*); у К. Андрусишина і В. Кіркконнела цей символізуючий епітет випущено – **clasp your brothers to your heart** (*пригорніть своїх братів до свого серця*).

Іншим прикладом варіативності в інтерпретації символічного змісту є переклади наступного Шевченкового фразеологізму: *І світ ясний, не вечірній / Тихо засіяє* [5, 255]. Переклад Віри Річ: *And a clear light, not a twilight, / Will shine forth anew...* [6, 80] (І ясне світло, а не присмерк, / Сяятиме надалі по-новому). Переклад К. Меннінга: *Then **the sun will shine eternal, / Quietly and sweetly**...* [7, 179] (Потім сонце сяятиме вічне, / Тихо і ласкаво). Переклад К. Андрусишина і В. Кіркконнела: ***No twilight but the dawn shall render / And break forth into novel splendour**...* [9, 137] (Не сутінки, а світанок прийде [на допомогу] / І розвидниться у новий / незвичний / незвіданий блиск / пишноту / розкіш / велич / славу). У Віри Річ та в К. Андрусишина і В. Кіркконнела **не вечірній** перекладено з часовою конкретизацією: як **not a / no twilight** (не сутінки / присмерк), причому в обох перекладах акцентується новизна світла (***Will shine forth anew...** – **And break forth***

into novel splendour), а в К. Андрусишина і В. Кіркконнела цю новизну підкреслено антитезою *No twilight but the dawn*, хоч в авторському тексті *ceim* (і світло, і *ceim*) засіяє тому, що *ожує* добра слава, / Слава України... К. Меннінг подає метонімічний переклад: світло з його складними характеристиками поступається місцем своєму джерелу – *the sun will shine eternal*. Усі розглянуті переклади зміщують оціночно-емоційну модальність Шевченкового вислову з просторової на часову шкалу: у Т. Шевченка материнська усмішка осяє світ, від якої він *тихо засіяє*.

Як видно неозброєним оком, переклади значно різняться між собою, однак трапляються випадки повних збігів у перекладах окремих фразеологізованих зворотів, як-от наступний з поеми "Сон (Комедія)": А той *нишком у куточку* / *Гострить ніж на брата* [5, 180]. Переклад Віри Річ: *One, crouching in the corner, whets / His knife against his own / Brother...* [6, 26] (Той, присівши у кутку, / Гострить свій ніж проти свого власного брата). Переклад К. Меннінга: *This one, crouching in the corner, / Aims to kill his brother...* [7, 130] (Цей, присівши у кутку, / Наміряється вбити свого брата). Обидва переклади конкретизують, візуалізують значення фразеологізму *нишком у куточку* за допомогою дієприкметника *crouching* (присівши / припавши до землі). Семантичними відповідниками до прислівника *нишком* можуть бути лексеми *furtively, secretly, underhand* (нишком, крадькома). Проте якщо поєднати будь-яку з цих лексем із прямим перекладом *у куточку* – *in the corner*, то вислів звучатиме тавтологічно, оскільки в англійській мові існує усталене словосполучення *in a corner* – *потайки, нишком*. Очевидно, прагнення уникнути тавтології й продиктувало перекладачам однакове рішення.

Особливо складно відтворити авторську іронію з її емоційними відтінками, лаконізм форми і символізм змісту, характерні для Шевченкового стилю. Та не лише іронія, але й семантична багатшаровість Шевченкової антитези "батьків-царів" і "лицарів великих" згладжується у перекладах "Кавказу":

Слава! слава! / Хортам, і гончим, і псарям, / І нашим батькам-царям / Слава. / І вам слава, сині гори, / Кригою окуті. / І вам, лицарі великі, / Богом не забуді. [5, 247]

Переклад Віри Річ: *...Glory! Glory! / Glory to wolf-hounds, trappers, hunters, / And to the tsars, our "little fathers", / Glory! / And glory to you, dark-blue mountains, / Frost and snow protect you; / And to you, great-hearted heroes, / God does not forget you.* [6, 70]

Переклад К. Меннінга: *Glory! Glory! / To dogs and hunters and the trainers / And to the tsars, our dearest fathers! / Glory! / Glory be to you, blue mountains, girded with your ice, / And to you, ye aged heroes, / By God not forgotten!* [7, 167]

Переклад О. Гантепа: *To all the Czars who in triumph rode, / With their hounds and gamekeepers, / Their dogs and their beaters, / May glory be! / To*

*you be glory, hills of blue, / All clad in monstrous chains of frost. / Glory to you, **ye heroes true**, / With God your labors are not lost.* [8, 71]

Переклад К. Андрусишина і В. Кіркконнела: *Let glory go / To hounds and harriers* and those who train them, / And **our beloved tsars**, may glory stain them! / Glory likewise to you, ye mountains blue, / Couched in your snow and ice beyond our view; / And you, **ye mighty warriors of the sword**, / Still unforgotten by the eternal Lord!* [9, 132]

*Those who harry the freedom-loving people as if with dogs (коментар перекладачів – Л.К.) [9, 132].

Впадає в око нехарактерна для поетичного перекладу особливості перекладацької версії К. Андрусишина і В. Кіркконнела, які у виносці до лексеми *harriers* (від *to harry* – здійснювати набіги, спустошувати; набридати, мучити) подають свій коментар ("Ті, хто полює на волелюбних людей, як мисливець із собаками"). Перекладацький коментар у вигляді виноска властивий академічному типові перекладу, яким і є цитоване видання. Академічний переклад має як свої плюси, так і мінуси. Виноски сприяють кращому розумінню реалій Шевченкової доби, але вони не сприяють цілісності естетичного сприйняття твору. В перекладах К. Андрусишина і В. Кіркконнела, як взірцево академічних, домінує смисловий підхід над образно-естетичним. І цитований вгорі фрагмент якнайкраще це засвідчує.

Російське фразеологізоване звертання "Царь-батюшка" набуло в Тараса Шевченка саркастичного забарвлення. Мешканці Великої Британії Вірі Річ модус Шевченкового крилатого вислову "*Слава! слава! Хортам, і гончим, і псарям, і нашим **батюшкам-царям слава***" виявився малозрозумілим, що засвідчується появою в перекладі словосполучення "*little fathers*" – як результату формально-граматичного підходу до лексеми "батюшка", що містить зменшувальний суфікс, який англійською мовою можна передати за допомогою окремої лексеми *little*, але не в даному контексті. Форму *шанобливо-пестливого* російського звертання до батька "Батюшка..." Т. Шевченко наситив потужним *негативним* емоційно-смисловим підтекстом за принципом прихованої антитези, яка відтворюється у перекладах К. Меннінга (*to... **our dearest fathers**: нашим... найдорожчим батькам*) та К. Андрусишина і В. Кіркконнела (*to... **our beloved tsars**: нашим... коханим царям*), а в перекладі О. Гантера на її місці зустрічаємо узагальнення (*to all the **Czars**: усім царям*), яке знижує експресивність перекладу, але не руйнує смислового змісту.

Зате у Вірі Річ доволі близько відтворено модус Шевченкового звертання до борців за незалежність свого краю "*лицарі великі*": "*great-hearted heroes*" (*великодушні герої*), тоді як у К. Меннінга настановуємось на "*aged heroes*" (*"старі/зрілі герої"*). У О. Гантера виявився найвдаліший з усіх варіант, де завдяки інверсії зберігається і

смісловий, і емоційний зміст словосполучення: "**heroes true**" ("справжні герої"). К. Андрусишин і В. Кіркконел пропонують задовгий, туманно- книжний відповідник: "**mighty warriors of the sword**" ("могутні воїни меча /зброї /воєнної сили"). Проте ключова лексема **лицарі** (англ.: *knights*), яка в оригіналі має символічне значення (лицарі **волі** й чеснот, пов'язаних із жертвовною боротьбою за неї) не зустрічається в жодному з наведених перекладів.

Семантична двоплановість Шевченкового фразеологізму часто губиться в перекладах; залишається образно-конкретне, "буквальне" значення фразеологізму, а переносний смисл втрачає експресивну силу: суб'єктивно-емоційну модальність. Таким чином, модус крилатих висловів Тараса Шевченка доволі часто залишається недоперекладеним, але цього цільовий читач якраз і не може помітити, якщо він не обізнаний ґрунтовно з творчість поета в оригіналі.

1. Грінченко Б. Словарь української мови: У 4 т. Репринт видання 1907–1909 рр. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958–1959. – Т. 2. З – Н. – 1958; 2. Зорівчак Р. П. Авторські фразеологічні новаторства як перекладознавча проблема (на матеріалі англomовних перекладів творів Тараса Шевченка) // Мовні і концептуальні картини світу: 36. наук. праць / КНУ ім. Тараса Шевченка. Ф-т інозем. філології; Редкол.: О. І. Чередниченко (гол. ред.), А. Д. Белова, Н. Ю. Жлуктенко та ін. – Київ, 2001. – № 5; 3. Зорівчак Р. П. Фразеология писателя как проблема перевода (на материале переводов поэтических произведений Т. Г. Шевченко на английский язык): Автореф. дис. канд. филол. наук. 10.02.04 – германские языки / КГУ им. Т. Г. Шевченко. – Киев, 1976; 4. Зорівчак Р. П. Художнє слово України в англomовному світі // Українознавство в розбудові держави. У трьох книгах. Книга перша. – Київ, 1994; 5. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол. Є. П. Кирилюк (голова) та ін. – Т. 1. Поезії, 1837–1847 рр. / Упоряд. та комент. В. С. Бородіна та ін.; Ред. В. С. Бородин. – К., 1989; 6. *Shevchenko, Taras. Song out of Darkness. Selected Poems. Translated from the Ukrainian by Vera Rich with Preface by Paul Selver, a Critical Essay by W. K. Matthews. Introduction and Notes by V. Swoboda (Lecturer in Russian and Ukrainian, School of Slavonic and East European Studies, University of London). London: The Mitre Press, 1961; 7. Shevchenko, Taras. The Poet of Ukraine. Selected Poems. Translated with an Introduction by Clarence A. Manning. – Jersey City, N.J., 1945; 8. The Kobzar of the Ukraine. Being Select Poems of Taras Shevchenko. Translated by Hunter, Alexander Jardine. Вінніпер: Видання перекладача, 1922; 9. The Ukrainian Poets. 1189–1962. Selected and translated into English Verse by C. H. Andrusyshen, M.A., Ph.D., Professor in the University of Saskatchewan, and Watson Kirkconnell, Ph.D., D.LITT., L.H.D., D.P.E.C., LL.D., D.ÈS L., President of Acadia University. – Published for the Ukrainian Canadian Committee by University of Toronto Press, 1963.*